

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผู้บริโภคปัจจุบันมีพฤติกรรมรักสวยรักงามมากขึ้น เมื่อเทียบกับอดีตที่ผ่านมา (ก่อเกียรติ วิริยะกิจพัฒนา และวินัส อัสวสิทธิการ, 2550) จึงทำให้ธุรกิจเครื่องสำอางเจริญเติบโตขึ้นทุกปี และการแข่งขันกันอย่างรุนแรง ในปี 2549 ธุรกิจเครื่องสำอางในประเทศไทย มีมูลค่าตลาดรวมกันมากกว่า 36,324 ล้านบาท (Phupoksakul, 2007) เครื่องสำอางที่มีแนวโน้มขายดี คือเครื่องสำอางที่มีสรรพคุณต่อต้านริ้วรอย ทำให้ผิวขาวและป้องกันแสงแดด (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2549) ทั้งนี้เนื่องจากคนไทยหรือคนไทยเชื้อสายจีนในปัจจุบันมีค่านิยมในเรื่องผิวขาว เพราะคิดว่าเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความสวย สถานภาพทางสังคมที่ดี ฐานะเศรษฐกิจที่ร่ำรวย และการศึกษาสูงไม่ต้องทำงานหนักท่ามกลางแสงแดดจัด (นาโน เจริฐ, 2551; สิริณมาศ คัชมาตย์, 2550; Eric, Hyun, Russell, Junko, & Shalini, 2008) จากการสำรวจพบว่าร้อยละ 87 ของผู้หญิงไทยต้องการให้ผิวขาวขึ้น (Marilyn, 2008) และร้อยละ 80 สาวโรงงานใช้ครีมหน้าขาว (จิตต์ตะพี บุรณศักดิ์, 2549) ทำให้เครื่องสำอางผิวขาวกลายเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นสำหรับผู้บริโภคไม่ใช่เฉพาะคนไทยเท่านั้นที่ให้ความสำคัญกับเรื่องผิวขาว ผู้หญิงหลายประเทศในเอเชีย แอฟริกา และลาติน อเมริกา ก็ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เช่นกัน (Mercury working group, 2010)

ท่ามกลางการแข่งขันทางธุรกิจที่รุนแรง ผสมกับกระแสความต้องการผิวขาวของผู้บริโภค ผู้ประกอบการซึ่งหวังผลกำไรเป็นหลัก จึงผลิตเครื่องสำอางผสมสารห้ามใช้ ออกมาจำหน่ายเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค สารห้ามใช้ที่พบบ่อยได้แก่ปรอทแอมโมเนีย กรดวิตามินเอ และไฮโดรควิโนน ซึ่งสารเหล่านี้ก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้ดังนี้ (อารทรา ปัญญาปฏิภาณ, 2547)

1. สารปรอทแอมโมเนีย อันตรายที่เกิดจากการใช้ทาบริเวณผิวหนังคือ ทำให้เกิดการแพ้ ผื่นแดงผิวบางลง ผิวดำคล้ำเนื่องจากการสะสมปรอทใต้ผิวหนัง และหากใช้เป็นระยะเวลานานจะสะสมในร่างกาย เกิดความผิดปกติของระบบทางเดินปัสสาวะ ทำให้ไตอักเสบ นอกจากนั้นปรอทยังทำลายระบบประสาท เกิดอาการสั่น วิงเวียน ปวดศีรษะ ความจำลดลง ปรอทสามารถผ่านทางน้ำนมได้ ซึ่งอาจส่งผลให้ทารกได้รับอันตราย (Mercury working group, 2010)

2. กรดวิตามินเอ อันตรายที่เกิดจากการใช้ทาบริเวณผิวหนังคือ ทำให้ผิวหนังแดง ระคายเคือง เกิดการหลุดลอกแสบร้อนรุนแรง ผิวหน้าอักเสบ และซึมผ่านผิวหนังเข้าไปในกระแสเลือด อาจทำให้ทารกในครรภ์พิการ ซึ่งเป็นอันตรายที่มีการพิสูจน์แล้วอย่างชัดเจน

3. ไฮโดรควิโนน อันตรายที่เกิดจากการใช้ทาที่ผิวหนังคือ ทำให้เกิดการแพ้ระคายเคือง เกิดจุดด่างขาวที่หน้า หรือทำให้เกิดฝ้าถาวร รักษาไม่หาย (Joseph, Shane, Ruth, & Lance, 2008; Raul et al., 2008) หากใช้เป็นระยะเวลานานอาจเป็นสาเหตุของการเกิดโรคมะเร็งและโลหิตจางที่เกิดจากภาวะไขกระดูกฝ่อได้ (Westerhof, & Kooyers, 2005)

ภาครัฐ เรียกเครื่องสำอางที่ผสมสารข้างต้นว่า “เครื่องสำอางอันตราย” ที่ผ่านมาประเทศไทยยังไม่มีรายงานอันตรายจากพิษสะสมที่เกิดจากการใช้เครื่องสำอางผสมสารดังกล่าว ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากยังไม่มีการศึกษาที่ชัดเจน แต่ในต่างประเทศพบรายงานพิษสะสมจากสารเคมีที่อยู่ในเครื่องสำอางค่อนข้างเยอะ ยกตัวอย่างการศึกษาและรายงานที่เกี่ยวข้องดังนี้ แพทย์ในแอฟริกาพบผู้ป่วย 300 คน มีระดับปรอทในปัสสาวะสูงถึงระดับเป็นพิษเป็นเหตุให้ไตถูกทำลาย และไตวาย ซึ่งสาเหตุเกิดจากการใช้เครื่องสำอางหน้าขามีส่วนผสมของปรอท และพบรายงานทางการแพทย์ที่คล้ายกันในประเทศซาอุดีอาระเบีย ประเทศเซเนกัลในแอฟริกาตะวันตกและแทนซาเนีย ในแอฟริกาตะวันออก (Allen, 2003; Olumide et al., 2008) ในเม็กซิโกพบผู้ใช้ครีมที่มีส่วนผสมของปรอทแอมโมเนีย 238 คน จำนวนครึ่งหนึ่งมีปัญหาทางเดินปัสสาวะอักเสบ และ 104 คน พบปริมาณปรอทในปัสสาวะสูง (Household and Personal Products Industry, 1996 อ้างถึงใน พรพิมล ชัดดินานนท์,พรพรรณ สุนทรธรรม และสุภาศิริ ศรีชาติ, 2545) หญิงสาวชาวจีนเข้ารับการรักษาตัวที่โรงพยาบาลปรีณมาการ์เรตในฮ่องกง ด้วยอาการไตอักเสบหลังจากใช้ครีมที่มีส่วนผสมของปรอทในระดับสูง (Tang et al., 2006) รายงานอันตรายที่พบในประเทศไทยมีเฉพาะในส่วนที่มองเห็นได้อย่างชัดเจนทางผิวหนัง เช่นอาการหน้าแดง ระคายเคือง เกิดจุดด่างขาว เป็นฝ้าถาวรรักษาไม่หาย ซึ่งส่งผลกระทบต่อสภาวะจิตใจเป็นอย่างมาก เกิดความอับอายในการที่ต้องเผชิญกับสายตาบุคคลอื่น ทนทุกข์ทรมานที่ต้องอยู่กับใบหน้าที่เสียโฉมของตนเองไปตลอดชีวิต (จิตต์ตะพี บุรณศักดิ์, 2549) รายงานอันตรายที่เกิดจากการใช้เครื่องสำอางพบมากที่สุด ในกลุ่มสำหรับสีผิว ฝ้า ทำให้หน้าขาว ร้อยละ 23.26 (พรพิมล ชัดดินานนท์ และคณะ, 2545) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ซึ่งเป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านผลิตภัณฑ์สุขภาพ ใช้มาตรการดำเนินงาน 4 ประการ เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังนี้

1. การกำกับดูแลก่อนผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายสู่ท้องตลาด
2. การกำกับดูแลหลังผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายสู่ท้องตลาดและการประกอบการ
3. การพัฒนาแหล่งผลิตเครื่องสำอางในประเทศไทยให้มีศักยภาพ และได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศ
4. การเผยแพร่ความรู้ข้อมูลข่าวสารให้ผู้บริโภค และพัฒนาพฤติกรรมผู้บริโภค

อย่างไรก็ตามการคุ้มครองผู้บริโภคภายใต้มาตรการทั้งสี่ประการข้างต้น สามารถคุ้มครองผู้บริโภคได้เพียงในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ (พรพิมล ชัดดินานนท์ และคณะ, 2545) ปัจจุบันยังพบการใช้และการจำหน่ายเครื่องสำอางดังกล่าว และมียี่ห้อใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ล่าสุดทั้งหมด 596 รายการ (กลุ่มควบคุมเครื่องสำอาง สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2553)

จังหวัดอุบลราชธานีเป็นอีกหนึ่งจังหวัดที่ยังพบปัญหาการจำหน่าย “เครื่องสำอางอันตราย” เนื่องจากเป็นจังหวัดชายแดนติดกับประเทศลาว และประเทศกัมพูชา จึงพบปัญหาการลักลอบนำผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางเข้ามาจำหน่ายอยู่เสมอ เมื่อปี 2550 มีผู้นำเครื่องสำอางโสมจากประเทศลาวมาจำหน่าย และได้รับการตอบรับจากผู้บริโภคเป็นอย่างดี เนื่องจากใช้แล้วได้ผลทำให้หน้าขาวขึ้น กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี จึงได้สุ่มเก็บตัวอย่างส่งตรวจวิเคราะห์ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่ามีการผสมสารปรอท แอมโมเนียและไฮโดรควิโนน จึงได้ออกมาตรการสั่งเก็บเครื่องสำอางดังกล่าวออกจากท้องตลาด ขอความร่วมมือกับผู้ประกอบการไม่ให้จำหน่าย และประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ผู้บริโภค จากปี 2550 ถึง 2553 ผลิตภัณฑ์เครื่องสำอางโสมยังมีจำหน่าย และไม่ใช่ว่าเฉพาะผลิตภัณฑ์โสมเพียงยี่ห้อเดียวที่ผิดกฎหมายและวางจำหน่ายในจังหวัดอุบลราชธานี จากการสำรวจร้านจำหน่ายเครื่องสำอางตามโครงการความปลอดภัยด้านเครื่องสำอางปี 2551 พบร้านจำหน่ายเครื่องสำอางผิดกฎหมายคิดเป็นร้อยละ 40 (กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี, 2551) มนชยา อุดมกิตติ (2549) ได้ประเมินผลจากเครื่องสำอางเพื่อเศรษฐกิจชุมชน ที่มีจำหน่ายในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่ามีการแสดงฉลากถูกต้องตามที่กำหนดในพระราชบัญญัติเครื่องสำอาง พ.ศ. 2535 เพียงร้อยละ 22.3 แสดงให้เห็นว่าผู้บริโภคในจังหวัดอุบลราชธานียังใช้เครื่องสำอางที่ผิดกฎหมาย ซึ่งเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายต่อสุขภาพ

ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าปัญหาการใช้และการจำหน่ายเครื่องสำอางผิดกฎหมาย โดยเฉพาะ “เครื่องสำอางอันตราย” ซึ่งส่งผลกระทบก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพผู้ใช้นั้น เป็นปัญหาสำคัญที่ต้องเร่งแก้ไขอย่างเร่งด่วน จึงสนใจที่จะทำการศึกษาพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” โดยเลือกทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นหญิง เนื่องจากเป็นกลุ่มเสี่ยงเพราะเป็นวัยที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง มีความต้องการคบเพื่อนต่างเพศ สนใจความสวยงามเป็นพิเศษ เริ่มตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น เปลี่ยนจากการพึ่งพาอาศัยผู้ใหญ่และการได้รับการคุ้มครองจากผู้ใหญ่ไปสู่การพึ่งตนเอง (กรมสุขภาพจิต, 2544; โสภณัท นุชนาด, 2542) เริ่มแสวงหาสิ่งที่จะเพิ่มความสวยงามให้กับตนเอง พบนักเรียนร้อยละ 80 ใช้เครื่องสำอางตกแต่งหน้า (Leah, 2007) ร้อยละ 77.33 ใช้เครื่องสำอางสิว ฝ้า หน้าขาว (ประเสริฐ กิตติประภัสร์ และคณะ, 2552) ท่ามกลาง “เครื่องสำอางอันตราย” ที่แพร่ระบาด วัยรุ่นจึงมีความเสี่ยงที่จะตัดสินใจใช้เพราะตอบสนองความต้องการได้และ

ราคาถูก มีการศึกษาเกี่ยวกับการใช้เครื่องสำอางที่ผสมสารเคมีอันตราย ของวัยรุ่นหญิง ในมหาวิทยาลัยในจีเรียพบว่าร้อยละ 17 ของเครื่องสำอางที่วัยรุ่นใช้มีการผสมสารไฮโดรควิโนน และร้อยละ 35 ผสมสารปรอท (Obuekwe, Ifeinwa, & Ochei, 2004) ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษา พฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ของวัยรุ่นเป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอด ทำให้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมีความซับซ้อนขึ้น หากเข้าใจปัจจัยนั้นได้อย่างลึกซึ้ง จะสามารถนำข้อมูลที่ได้ไปวางแผนแก้ไขปัญหาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมวัยรุ่น ในการใช้ เครื่องสำอางให้ถูกต้องและปลอดภัยทันกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ในกลุ่มวัยรุ่นหญิง จังหวัด อุบลราชธานี

2.2 เพื่อหาแนวทางลดพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ในกลุ่มวัยรุ่นหญิง จังหวัดอุบลราชธานี

3. คำถามของการวิจัย

3.1 คำถามงานวิจัยหลัก

3.1.1 วัยรุ่นมีความรู้ ความเข้าใจ และพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” อย่างไร

3.1.2 มีแนวทางใดที่จะสามารถลดพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ใน วัยรุ่นได้

3.2 คำถามงานวิจัยรอง

3.2.1 “ผู้หญิงสวย” ในมุมมองวัยรุ่น เป็นอย่างไร

3.2.2 วัยรุ่นมีความรู้เกี่ยวกับเครื่องสำอางทาหน้าระดับใด

3.2.3 วัยรุ่นพึงพอใจต่อผิวหนังตนเองระดับใด และคิดว่าเครื่องสำอางทาหน้ามี ความจำเป็นต่อตนเองเพียงใด

3.2.4 ในการเลือกซื้อเครื่องสำอางทาหน้าของวัยรุ่นคำนึงถึงปัจจัยใดบ้าง และมี พฤติกรรมการใช้อย่างไร

3.2.5 สื่อใดที่วัยรุ่นใช้ในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพมากที่สุด

3.2.6 ผู้จำหน่ายเครื่องสำอางทาหน้ามีวิธีการคัดเลือกเครื่องสำอางมาจำหน่ายภายใน ร้านอย่างไร

4. ขอบเขตของการวิจัย

4.1 พื้นที่ที่ทำการศึกษา คือ อำเภอเมือง และอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

4.2 กลุ่มเป้าหมายแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

4.2.1 กลุ่มวัยรุ่น

- 1) กลุ่มวัยรุ่นที่ปัจจุบันใช้ “เครื่องสำอางอันตราย”
- 2) กลุ่มวัยรุ่นที่เคยใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” แต่ปัจจุบันเลิกใช้
- 3) กลุ่มวัยรุ่นที่ไม่เคยใช้ “เครื่องสำอางอันตราย”

4.2.2 กลุ่มผู้ประกอบการขายเครื่องสำอาง

4.2.3 กลุ่มพนักงานเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบงานคุ้มครองผู้บริโภค

4.2.4 กลุ่มผู้ปกครอง อาจารย์

5. ความหมายหรือนิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 วัยรุ่น หมายถึง วัยรุ่นเพศหญิงที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6 และ ปวช.ปีที่ 1 - 3 ในสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในอำเภอเมืองและอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

5.2 พฤติกรรมการใช้ หมายถึง แนวคิด เหตุผล ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจซื้อหรือใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” แหล่งในการเลือกซื้อ รวมถึง เหตุผลในการใช้ต่อหรือเลิกใช้

5.3 ผู้ประกอบการขายเครื่องสำอาง หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่คัดเลือกเครื่องสำอางเข้ามาจำหน่ายภายในร้าน ตามแผงลอย ตลาดนัด ร้านขายเครื่องสำอางหรือร้านเสริมสวยในเขตอำเภอเมืองและอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

5.4 พนักงานเจ้าหน้าที่ หมายถึง เกสเซอร์ โรงพยาบาลชุมชนและสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดอุบลราชธานี ที่รับผิดชอบงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านผลิตภัณฑ์สุขภาพ ในจังหวัดอุบลราชธานี

5.5 ผู้ปกครอง หมายถึง ผู้ที่มีความสัมพันธ์กับวัยรุ่นในฐานะแม่

5.6 อาจารย์ หมายถึง อาจารย์ที่รับผิดชอบงานอนามัยโรงเรียน

5.7 เครื่องสำอางทาหน้า หมายถึง เครื่องสำอางที่ใช้สำหรับทาใบหน้า ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบครีมเจลหรือโลชั่น เพื่อบำรุงผิวหน้า รักษาผิว ฝ้า กระ จุดด่างดำ ป้องกันแดด ทำให้หน้าขาวขึ้น แต่ไม่รวมถึงเครื่องสำอางที่ใช้ตกแต่งสีสันทนใบหน้า

5.8 เครื่องสำอางผิดกฎหมาย หมายถึง เครื่องสำอางอันตราย, เครื่องสำอางแสดงฉลากไม่ถูกต้อง, เครื่องสำอางปลอมลอกเลียนแบบสินค้าที่ได้รับความนิยมและเครื่องสำอางโฆษณาโอ้อวดสรรพคุณเกินจริง หลอกลวงผู้บริโภค

5.9 เครื่องสำอางอันตราย หมายถึง เครื่องสำอางที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ประกาศเป็น “เครื่องสำอางอันตราย” เนื่องจากลักลอบผสมสารห้ามใช้ ได้แก่ สารปรอทแอมโมเนีย กรดวิตามินเอ และ ไฮโดรควิโนน

5.10 ร้านขายเครื่องสำอางที่มีหลักแหล่งแน่นอน หมายถึง ร้านที่มีรายชื่อขึ้นทะเบียนขาย เครื่องสำอางกับสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุบลราชธานี

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ทราบพฤติกรรมและปัจจัยที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ของวัยรุ่น หญิงจังหวัดอุบลราชธานี และแนวคิดเกี่ยวกับการคัดเลือกเครื่องสำอางเข้ามาจำหน่ายในร้านของผู้ประกอบการ รวมถึงปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานคุ้มครองผู้บริโภค ด้านเครื่องสำอางในปัจจุบัน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาหาแนวทางเพื่อลดพฤติกรรมการใช้ “เครื่องสำอางอันตราย” ในกลุ่มวัยรุ่น จังหวัดอุบลราชธานี